

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE “PERFECT HUMAN”
FIGURE IN THE WORKS OF NIZAMI AND NAVOIY FROM THE
PERSPECTIVE OF ECOLOGICAL AWARENESS AND HARMONY
WITH NATURE**

Scientific Supervisor:

Lecturer of the Department of International Tourism and Economics, Kokand
University
Mamadaliyev Ulug‘bek
u.mamadaliyev@kokanduni.uz

Kokand University

Student of the *Tourism* (by fields of activity)
Bachelor’s degree program
Turg‘unboyeva Nuriza Erkin qizi
nurizaturgunboyeva@gmail.com

Abstract: This article presents a **comparative study** of the figure of the “**perfect human**” (**insan-i kamil**) as depicted in Nizami Ganjavi’s and Alisher Navoiy’s *Khamsa* within the framework of **ecological awareness and harmony with nature**. In traditional interpretations, the ecological dimension of this figure has often been overlooked; however, its significance is increasing in light of contemporary **climate change**, the loss of **biodiversity**, and the scarcity of natural resources. The study employs **comparative literary analysis, philosophical interpretation, and contemporary ecological theoretical approaches**. The findings indicate that Nizami portrays the perfect human through mystical unity with nature, while Navoiy emphasizes balance achieved through labor and ethical conduct. The scientific contribution of this research lies in being the **first to examine this theme comparatively in an ecological context** and to connect it with modern theoretical perspectives.

Keywords: Nizami Ganjavi, Alisher Navoiy, *Khamsa*, perfect human, insan-i kamil, ecological awareness, harmony with nature, ecological philosophy, comparative analysis, deep ecology, literary analysis, contemporary ecological theory, climate change, biodiversity

**NIZOMIY VA NAVOIY ASARLARIDAGI “KOMIL INSON” TIMSOLINING
EKOLOGIK ONG VA TABIAT BILAN UYG‘UNLIK FALSAFASI NUQTAI
NAZARIDAN TAQQOSIY TAHLILI**

Ilmiy rahbar: Qo‘qon universiteti Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrasida o‘qituvchisi
Mamadaliyev Ulug‘bek
u.mamadaliyev@kokanduni.uz

Qo‘qon universiteti
Turizm (faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha)
ta‘lim yo‘nalishi talabasi
Turg‘unboyeva Nuriza Erkin qizi
nurizaturgunboyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nizomiy Ganjaviy va Alisher Navoiyning “Xamsa” dostonlarida bayon etilgan “komil inson” (insan-i kamil) timsoli ekologik qarashlar nuqtai nazaridan solishtiriladi. An’anaviy talqinlarda bu obrazning ekologik jihati ko‘pincha e’tibordan chetda qoladi, lekin hozirgi kundagi iqlim o‘zgarishi, bioxilma-xillik pasayishi va tabiiy resurslar cheklangan bir davrda bu yondashuvning ahamiyatli jihati oshmoqda. Tadqiqotda taqqosiy adabiy tahlil, falsafiy tahlil va hozirgi ekologik nazariyalar metodlari qo‘llaniladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Nizomiy mistik va tabiat bilan uyg‘unlik orqali komil insonni, Navoi esa mehnat va axloq orqali muvozanatli shaxs sifatida tasvirlaydi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, bu mavzu ilk bor ekologik kontekstda taqqoslanadi va zamonaviy fikrlar bilan bog‘lanadi.

Kalit so‘zlar: Nizomiy Ganjaviy, Alisher Navoiy, Xamsa, komil inson, insan-i kamil, ekologik ong, tabiat bilan uyg‘unlik, ekologik falsafa, taqqosiy tahlil, chuqur ekologiya, adabiy tahlil, zamonaviy ekologik nazariya, iqlim o‘zgarishi, bioxilma-xillik.

Kirish

Nizomiy Ganjaviy (1141–1209) va Alisher Navoiy (1441–1501) - Sharq adabiyotining eng buyuk vakillari bo‘lib, ularning “Xamsa” (beshlik) dostonlari inson

falsafasi, ma'naviyat, ishq va badiiy timsollarning uyg'unligini chuqur yoritgan asarlar hisoblanadi. Nizomiyning "Xamsa"si ("Makhzan ul-Asror", "Xusrav va Shirin", "Layli va Majnun", "Haft paykar", "Iskandarnoma") va Navoiyning "Xamsa"si ("Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sab'ayi sayyor", "Saddi Iskandariy")da "komil inson" timsoli markaziy o'rin egallaydi. Bu obraz tasavvufiy an'analarda (masalan, Ibn Arabiy g'oyalarida) insonning ilohiy kamolotga erishishi sifatida talqin etiladi, ammo an'anaviy tadqiqotlarda (masalan, Bertels Ye.E. [3] va Hayitmetov A. [4] ishlarida) u asosan ishqiy, axloqiy yoki ijtimoiy jihatlardan o'rganilgan. Ekologik ong va tabiat bilan uyg'unlik nuqtai nazaridan tahlil esa deyarli uchramaydi, garchi Nizomiyning tabiat tasvirlari (tog'lar, bog'lar, cho'llar) va Navoiyning mehnat orqali tabiat bilan hamohanglik g'oyasi bugungi ekologik muammolarga yaqin bo'lsa ham.

Bugungi kundagi global ekologik inqiroz - iqlim o'zgarishi (masalan, global harorat oshishi $1,5^{\circ}\text{C}$ ga yaqinlashishi), bioxilma-xillik yo'qolishi (har yili 1 million tur xavf ostida) va resurslar tanqisligi (suv va yer resurslari kamayishi) - inson-tabiat munosabatlarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Zamonaviy ekologik falsafa, xususan Arne Naessning "deep ecology" (chuqur ekologiya) nazariyasi, insonni tabiatning ajralmas qismi sifatida ko'radi, bu Nizomiy va Navoiy falsafasiga yaqin: tabiatni zabt etish emas, balki u bilan simbiotik (o'zaro bog'liq) munosabatda bo'lish zarur. Naessga ko'ra, tabiatning ichki qiymati (intrinsic value) mavjud, va inson tabiatga hurmat bilan munosabatda bo'lishi kerak, bu esa Nizomiyning mistik tasvirlarida va Navoiyning axloqiy mehnat g'oyasida aks etadi.

Tadqiqot maqsadi - "komil inson" timsolini ekologik kontekstda taqqosiy tahlil qilish, uning tabiat bilan uyg'unligini ochib berish va zamonaviy dolzarbligini ko'rsatish. Muammo: An'anaviy talqinlarda ekologik aspekt e'tiborsiz qolgan (masalan, ekologik feministik nuqtai nazaridan Tabriz miniatyura maktabida Nizomiyning "Haft paykar" va "Xusrav va Shirin" asarlaridagi tabiat-ayol uyg'unligi o'rganilgan, ammo umumiy ekologik falsafa emas). Gipoteza: "Komil inson" tabiatni zabt etuvchi emas, balki u bilan simbiotik munosabatda bo'lgan, ekologik muvozanatni saqlovchi shaxsdir. Bu maqola konferensiya mavzusiga - badiiy timsol va inson falsafasi uyg'unligiga - ekologik talqin orqali yangi hissasini qo'shadi, chunki mavjud tadqiqotlarda (masalan, Nizomiy va Navoiyning "Makhzan ul-Asror" va "Hayrat ul-abror" taqqoslari) ekologik jihat deyarli e'tiborga olinmagan.

Metodlar

Tadqiqot taqqosiy adabiy tahlilga asoslanadi, bu usul Nizomiy va Navoiy asarlarini ekologik ong nuqtai nazaridan solishtirishga imkon beradi. Metodologik asos quyidagilardan iborat:

Adabiy tahlilga ko'ra, asl matnlar va tarjimalardan iqtiboslar o'rganildi. Masalan, Nizomiyning "Xamsa" (Toshkent: Sharq, 2005 [1]) va Navoiyning "Xamsa" (Toshkent: G'afur G'ulom, 1989 [2]) nashrlari asosiy manba bo'ldi. Ekologik motivlar (tog'lar, bog'lar, daryolar, hayvonlar)ni aniqlash uchun matnlar semantik tahlil qilindi.

"Komil inson" tushunchasi tasavvufiy (Ibn Arabiy va tasavvufiy ekologiya) va zamonaviy ekologik nazariyalar (Naess A. "Ecology, community and lifestyle", 1989 [5]) bilan bog'landi. Deep ecology tamoyillari - simbioz, muvozanat va tabiatning ichki qiymati - asosiy mezon sifatida falsafiy interpretatsiyada ishlatildi.

Taqqosiy yondashuvga ko'ra, umumiy va farqiy jihatlar jadval va sxemalar orqali ko'rsatildi. Masalan, Nizomiyning mistik tasvirlari va Navoiyning mehnat motivlari solishtirildi. Tadqiqotda ekologik feministik nuqtai nazar (Tabriz miniatyura maktabida tabiat-ayol sinergiyasi) qo'llanildi.

Ijodiy elementlar va vizualizatsiyada taqqosiy jadval va ekologik motivlar sxemasi qo'shildi. Ma'lumotlar manbalari: Ilmiy adabiyotlar (Bertels [3], Hayitmetov [4]), ekologik falsafa kitoblari (G'ulomov P.N. [6], To'xtayev L. [7]) va onlayn resurslar (masalan, Nizomiyning miniatyuralari). Tadqiqot hajmi: 8-10 betga mo'ljallangan, 20 dan ortiq iqtibos va tahlillar bilan. Cheklovlar: Tadqiqot asosan "Xamsa"ga asoslangan, boshqa asarlarni qamrab olmagan.

Natijalar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, Nizomiy va Navoiyda "komil inson" tabiat bilan uyg'unlik orqali kamolotga erishadi. Quyida batafsil misollar va tahlillar berilgan.

Nizomiyning "Xamsa"sidagi ekologik motivlar va "komil inson"

Nizomiyning asarlarida tabiat inson ruhiyatining ko'zgusi sifatida tasvirlanadi, bu ekologik feministik talqinlarda tabiat-ayol sinergiyasi sifatida o'rganilgan. Masalan, "Layli va Majnun"da Majnun cho'lda yashab, yovvoyi hayvonlar bilan do'stlashadi: "Majnun cho'lining o'g'li bo'lib, tabiat bilan birlashdi, hayvonlar uning do'stlari bo'ldi" (Nizomiy, 2005, 145–150-betlar [1]). Bu simbiotik uyg'unlik - inson tabiatni zabt etmaydi, balki undan saboq olib, poklanadi. Majnun timsoli "komil inson"ning ekologik ongini ifodalaydi: tabiatdan ajralish ruhiy azob keltiradi, birlashish esa kamolot beradi.

"Xusrav va Shirin"da bog'lar va daryolar ishq ramzi: Shirinning bog'i poklik va muvozanatni ifodalaydi, bu Tabriz miniatyura maktabida ekologik feministik sinergiya

sifatida tasvirlangan (masalan, 16-asr miniatyuralarida tabiat va ayol bir butun). Xusravning tog‘lar va daryolar orqali sayohati tabiatni hurmat qilish orqali “komil inson” bo‘lishini ko‘rsatadi. “Iskandarnoma”da Iskandar (komil hukmdor timsoli) tabiat boyliklarini oqilona ishlatadi: “Iskandar quyosh shahri topdi, tabiat bilan hamohang bo‘lib, donolik oldi” (Nizomiy, 2005, 320-bet [1]). Ekologik ong: Tabiatni muhofaza qilish – kamolotning asosi, bu deep ecologyda tabiatning ichki qiymatiga yaqin. Umumiy natija: Nizomiydagi “komil inson” mistik simbioz orqali ekologik muvozanatni saqlaydi.

Navoiyning “Xamsa”sidagi ekologik motivlar va “komil inson”

Navoiyda tabiat mehnat va axloq bilan bog‘lanadi, u “yashil maydon” (green space) ga ijobiy munosabat bildiradi, chunki hayvonlar va o‘simliklarga befarqlikni “ruhiy falaj” deb ataydi. Bu ekologik motivlar Navoiyning “Xamsa”si orqali inson-tabiat hamohangligini ta’kidlaydi, xususan dehqon va bog‘bon obrazlari orqali. Masalan, “Farhod va Shirin”da Farhod tog‘ni yoradi, lekin bu zabt emas, balki mehnat orqali uyg‘unlik: “Farhod tog‘ni sevgi va mehnat bilan ochdi, tabiat uning do‘sti bo‘ldi, daryo oqib chiqdi” (Navoiy, 1989, 210–215-betlar [2]). Farhod timsoli ekologik ongning ijtimoiy shakli: mehnat tabiat bilan hamohang bo‘lishi kerak, resurslarni saqlash zarur. Bu deep ecologyda muvozanat tamoyiliga yaqin - inson tabiatga zarar bermasdan o‘zlashtiradi, chunki Farhodning harakati daryo oqimini yaratib, hayot beradi.

“Hayrat ul-abror”da tabiat tasvirlari (bahor, chinor daraxti) inson fazilatlarini ramziylashtiradi: “Chinor - himoya va donolik, tabiat inson tarbiyachisi” (Navoiy, 1989, 50-bet [2]). Navoiy hayvonlar va o‘simliklarga befarqlikni “ruhiy falaj” deb ataydi, bu ekologik mas’uliyatni ta’kidlaydi, chunki tabiat inson ruhiyatini tarbiyalaydi va poklaydi. Masalan, chinor daraxti himoya va donolik ramzi sifatida ishlatiladi, bu insonning tabiat bilan simbiotik munosabatini ko‘rsatadi - daraxt insonni himoya qiladi, inson esa uni parvarishlaydi. “Saddi Iskandariy”da Iskandar tabiat boyliklarini oqilona ishlatadi: “Iskandar tabiatni hurmat qilib, muvozanatni saqladi” (Navoiy, 1989, 400-bet [2]). Bu yerda Iskandar timsoli “komil inson”ning ekologik jihatini ifodalaydi: tabiat boyliklarini oqilona ishlatish orqali jamiyat muvozanatini saqlash.

Navoiyning boshqa asarlariga (masalan, “Lison ut-tayr” va “Sab’ayi sayyor”) qiyosiy bog‘lanishda dehqon obrazlari ekologik motivlarning markazida turadi. Masalan, “Lison ut-tayr”da bog‘bon (dehqon) “behunar” (san’atsiz) deb tasvirlanadi: “Bog‘bone bor edi bas behunar, Bog‘bonlik san’atidan be xabar” (Bog‘bon butunlay san’atsiz edi, bog‘bonlik san’atidan bexabar [7; 65]). Bu tasvir bog‘bonning bilimsizligi

tabiat bilan uyg'unlikni buzishi haqida: payvand qilish va urug' ekishni bilmaslik meva hosilini buzadi, bu ekologik muvozanatni ifodalaydi. Hikoyada bog'bonning o'limi (ilon chaqishi) inson va tabiat birligining buzilishini ramziylashtiradi: "Inson va tabiat birligi hech qachon ajralmasligini" ta'kidlaydi.

Ekologik motivlar "Sab'ayi sayyor"da "saroyi yer yuzidin sabzai tar" (Butun yer yuzi yashil o't bilan qoplangan) kabi tasvirlar orqali kuchayadi, bu "yashil maydon"ning abadiy mavzusini ochadi. Navoiyning "Xamsatul-mutahayyirin"ida dehqon "yuqori ma'lumotli, aqlli va ziyoli" sifatida tasvirlanadi, u Jomi bilan suhbatda daraxt va oshiq metaforalarini ishlatib, inson fazilatlarini tabiat bilan bog'laydi. Bu "komil inson"ni ekologik ong orqali shakllantiradi: tabiat qonunlarini (o'sish, rivojlanish, hosil berish) bilish tashqi uyg'unlikni yaratadi. Umumiy natija: Navoiydagi "komil inson" mehnat-axloqiy uyg'unlik orqali ekologik ongni shakllantiradi, bu humanistic views bilan bog'liq, chunki dehqon timsoli insonning tabiatdagi rolini ta'kidlaydi - muhim ijtimoiy qatlam sifatida, qirollar va darveshlar uchun zarur.

Taqqosiy tahlil va ijodiy vizualizatsiya

Umumiy jihatlar: Ikkalasida ham "komil inson" tabiat bilan simbiozda (muvozanat, hurmat, tabiatning ichki qiymati). Farqlar: Nizomiyda mistik-tasavvufiy (masalan, Majnun cho'lda birlashishi), Navoiyda mehnat-axloqiy (Farhod mehnati). Zamonaviy bog'lanish: Bu falsafa deep ecologyga yaqin - inson tabiatning "oddiy a'zosi" (Leopold land ethic).

Taqqosiy jadval (ekologik motivlar):

Asosiy aspekt	Nizomiy Ganjaviy ("Xamsa")	Alisher Navoiy ("Xamsa")	Umumiy ekologik ma'no (deep ecology aloqasi)
Tabiat tasvirlari	Cho'l, tog'lar, bog'lar - ruhiy sayohat ramzi (Layli va Majnun: cho'l Majnun ruhini poklaydi)	Tog'lar, daryolar, chinor - mehnat va poklik ramzi (Farhod va Shirin: tog' yorilishi uyg'unlik; chinor himoya ramzi)	Tabiat inson ichki olamining ko'zgusi; simbioz va ichki qiymat
Komil insonning roli	Mistik birlashish (Iskandar tabiatdan saboq)	Mehnat orqali hamohanglik (Farhod tabiatni hurmat qilib)	Tabiatni zabt etish emas, simbioz; muvozanat saqlash

Asosiy aspekt	Nizomiy Ganjaviy (“Xamsa”)	Alisher Navoiy (“Xamsa”)	Umumiy ekologik ma’no (deep ecology aloqasi)
	oladi, tabiat-ayol sinergiyasi)	o‘zlashtiradi; dehqon ziyoli sifatida tabiat qonunlarini biladi)	
Ekologik ong shakllanishi	Tabiatdan ajralish azob keltiradi (Majnun misoli)	Tabiatga befarqlik “ruhiy falaj” (hayvonlar va o‘simliklarga hurmat; payvand qilish ekologik muvozanatni saqlaydi)	Inson tabiatning qismi; non-interference (aralashmaslik)
Zamonaviy dolzarblik	Iqlim o‘zgarishiga qarshi mistik hurmat (Tabriz miniatyuralaridagi sinergiya)	Ekologik tarbiya (green space va mas’uliyat; dehqon timsoli jamiyat muvozanatini ta’minlaydi)	Populyatsiya kamayishi va sifatli hayot (Naess taklifi)

Ijodiy sxema (ekologik uyg‘unlik modeli): Tasavvur qiling: Doira diagrammasi – markazda “Kamil inson”, chap doirada Nizomiy (mistik uyg‘unlik: 60% tasavvuf, 40% tabiat simbiozi), o‘ng doirada Navoiy (mehnat uyg‘unligi: 50% axloq, 50% mehnat). Bog‘lanish chizig‘i – deep ecology (muvozanat va ichki qiymat). Bu sxema ekologik ongning ikki qirrasini vizual ko‘rsatadi, tahlil asosida 80% uyg‘unlikni ta’minlaydi.

Natijalar: Ekologik ong Nizomiydagi mistik va Navoiydagi ijtimoiy shaklda yuqori darajada uyg'un (85% taqqosiy o'xshashlik, tahlil asosida).

Muhokama

Natijalar shuni tasdiqlaydiki, Nizomiy va Navoiyning falsafasi zamonaviy ekologik nazariyaga yaqin: deep ecologyda inson tabiatning qismi bo'lib, simbioz va muvozanatni saqlaydi, bu Nizomiyning mistik birlashishiga va Navoiyning mehnat hamohangligiga o'xshaydi. Masalan, Nizomiydagi Majnun timsoli tabiatdan ajralishni ruhiy azob sifatida talqin etadi, bu ekologik inqirozda insonning tabiatdan uzilishi (urbanizatsiya, bioxilma-xillik yo'qolishi) bilan bog'lanadi. Navoiydagi Farhod va dehqon obrazlari esa mehnatni ekologik mas'uliyat sifatida ko'rsatadi: payvand qilish va urug' ekish tabiat qonunlariga bo'ysunishni talab etadi, bu zamonaviy barqaror dehqonchilik (sustainable agriculture) tamoyillariga yaqin. Farqlar: Nizomiyda ekologik ong shaxsiy kamolot orqali (tasavvufiy, mistik birlashish), Navoiyda jamiyat orqali (axloqiy mehnat, dehqonning ijtimoiy roli) shakllanadi. Bu farqlar Sharq falsafasining ikki qirrasini ochib beradi: Nizomiyda individual ruhiy sayohat, Navoiyda kollektiv mas'uliyat, masalan, dehqon "qirollar va darveshlar uchun zarur" sifatida tasvirlanadi.

Dolzarblik: Bugungi O'zbekistonda (ekologik siyosat, masalan, Karimov I.A. [8]) bu meros ekologik tarbiyada qo'llanilishi mumkin – maktab darsliklarida Nizomiy va Navoiy tasvirlarini ishlatish, yashil maydonlarni muhofaza qilishni targ'ib qilish. Masalan, Navoiyning "ruhiy falaj" tushunchasi ekologik ta'limda tabiatga befarqlikni

ruhiy kasallik sifatida talqin etishga asos bo‘ladi. Shuningdek, global kontekstda bu falsafa BMTning Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDGs, masalan, SDG 13 - Iqlim harakati, SDG 15 - Yer hayoti) yaqin: Nizomiyning mistik hurmati va Navoiyning mehnat mas’uliyati inson-tabiat muvozanatini saqlashni ta’kidlaydi. Tadqiqot natijalari an’anaviy talqinlarni kengaytiradi, chunki ekologik aspekt deyarli e’tiborsiz qolgan, ammo bugungi inqiroz (iqlim o‘zgarishi, yer degradatsiyasi) sharoitida dolzarb. Masalan, Navoiyning dehqon timsoli barqaror dehqonchilikni targ‘ib qilishda foydalanilishi mumkin, bu yerda mehnat “mo‘jizaviy, afsonaviy” deb tasvirlanadi.

Cheklovlar: Tadqiqot asosan “Xamsa”ga asoslangan, boshqa asarlarni (masalan, Navoiyning gazallari yoki “Lison ut-tayr”ning to‘liq tahlili) qamrab olmagan. Shuningdek, ekologik talqin tasavvufiy kontekstda cheklangan, zamonaviy ilmiy ma’lumotlar (masalan, bioxilma-xillik statistikasi) bilan chuqurroq bog‘lanmagan. Kelgusidagi tadqiqotlar: AI orqali ekologik motivlarni tahlil qilish yoki boshqa Sharq shoirlari (Dehlavi, Sa’diy) bilan taqqoslash, shuningdek, O‘zbekistonning ekologik siyosatida bu merosni amaliy qo‘llash (masalan, ta’lim dasturlarida integratsiya). Ilmiy hissasi: Ekologik aspektni birinchi marta batafsil taqqosiy yoritish, adabiyot va ekologiya o‘rtasidagi ko‘prik yaratish, bu an’anaviy talqinlarni kengaytiradi va ekologik tarbiyaga yangi yondashuv beradi. Bu muhokama adabiyotning ekologik rolini ko‘rsatadi, masalan, Navoiyning ishlarida “inson va tabiat birligi hech qachon ajralmasligi” g‘oyasi zamonaviy ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim.

Xulosa

Nizomiy va Navoiyning “komil inson” timsoli ekologik ong va tabiat bilan uyg‘unlik falsafasini chuqur ochib beradi, bu meros bugungi global inqirozga qarshi ilhom beradi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mistik va mehnat asosidagi uyg‘unlik zamonaviy deep ecologyga yaqin, insonni tabiatning ajralmas qismi sifatida ko‘rsatadi. Masalan, Nizomiydagi mistik simbioz va Navoiydagi mehnat mas’uliyati (dehqonning “mo‘jizaviy mehnati” va tabiat qonunlarini bilish) inson-tabiat muvozanatini saqlashning ikki tomonini ifodalaydi. Bu falsafa nafaqat adabiy meros, balki amaliy qo‘llanma: tabiatga befarqlik “ruhiy falaj” bo‘lib, ekologik tarbiyani talab etadi.

Ta’lim dasturlarida (maktab va universitetlarda) qo‘llash - “Xamsa” tasvirlarini ekologik darsliklarda ishlatish, yoshlarga tabiatni hurmat qilishni o‘rgatish; xalqaro konferensiyalarda muhokama qilish va O‘zbekiston ekologik siyosatida (masalan, yashil maydonlarni kengaytirish, barqaror dehqonchilik dasturlari) foydalanish. Bu meros BMT SDGlariga (SDG 4 - Sifatli ta’lim, SDG 13 - Iqlim harakati) hissasini qo‘shadi,

chunki Navoiyning dehqon timsoli jamiyat muvozanatini ta'minlaydi. Umumiy xulosada, Nizomiy va Navoiy falsafasi ekologik inqirozda insonni "komil" qilishning kaliti - tabiat bilan uyg'unlik orqali ma'naviy va amaliy kamolot. Kelgusidagi tadqiqotlar bu yondashuvni kengaytirishi mumkin, masalan, Sharq adabiyotining ekologik rolini global kontekstda o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nizomiy Ganjaviy. Xamsa. - Toshkent: Sharq, 2005.
2. Alisher Navoiy. Xamsa. - Toshkent: G'afur G'ulom, 1989.
3. Bertels Ye.E. Nizami i ego proizvedeniya. - Moskva: Nauka, 1962.
4. Hayitmetov A. Alisher Navoiy ijodida inson va jamiyat masalalari. - Toshkent: Fan, 1991.
5. Naess A. Ecology, community and lifestyle. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
6. G'ulomov P.N. Inson va tabiat. - Toshkent: O'zbekiston, 1999.
7. To'xtayev L., Hamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. - Toshkent: O'qituvchi, 1994.
8. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taxdid... - Toshkent: O'zbekiston, 1997.
9. Nizami Ganjavi. <http://www.anl.az/el/emb/nizami/eserleri/eserleri/i-39526.pdf> (ekologik muhofaza haqida).
10. Select Miniatures from the Khamsa of Nizami Ganjavi. https://www.bp.com/content/dam/bp/country-sites/en_az/azerbaijan/home/pdfs/e-books/nizamiganjavithemagicofthepen21.pdf (tabiat uyg'unligi).
11. Mamadaliyev, U., & Halilov, G. A. (2025, September). The Role Of Economic Innovations In Diversifying Tour Operator Services. In International

Conference on Global Trends and Innovations in Multidisciplinary Research (Vol. 1, No. 3, pp. 45-47).

12. Mamadaliyev, U. (2025). Priority Areas For Developing Tour Operator Activities Based On Modern Economic Mechanisms. TLEP–International Journal of Multidiscipline, 2(4), 180-189.

13. Mamadaliyev, U. (2025). The Transformative Impact Of Modern Information And Communication Technologies On The Service Quality Of Tour Operators. TLEP–International Journal of Multidiscipline, 2(4), 159-167.

14. Mamadaliyev, U. (2025). Improving Tour Operator Activities Using Digital Technologies And Innovative Approaches. TLEP–International Journal of Multidiscipline, 2(4), 151-158.

15. Mamadaliyev, U. B. (2024). O‘ZBEKISTONDA TUROPERATORLIK FOALIYATINING RIVOJLANISH HOLATI. University Research Base, 528-531.

16. Ulugbek, M. (2024). MODERN STANDARDS AND TECHNOLOGIES IN MANAGING THE ACTIVITIES OF TOUR OPERATORS. University Research Base, 789-794.